

A HAJNALI, ÜRES SZÍNPADON

(JANJA STIPIĆ MONOLÓGJA)

PETKO VOJNIC PURČAR

Azon a nyáron érkeztem, azon a nyáron, amikor a tavaszi esők elhúzódtak, és a nyár nem is tűnt nyárnak, hanem inkább ősznek. Azon a nyáron, amikor a tűzoltóknak szokásuk lett felmosni az utcákat.

Emlékszik-e még, Ruk úr? Talán nem volt elég tűz a városban, s a kereset szempontjából úgy találták fel magukat, ahogyan tudták. Szegények... Bizonyára úgy áhítoztak a tűz után, ahogyan a sírásók a halott után, isten ne rója vétkemül. De mintha minden összeesküdött volna ellenük: a friss levegő jót tett a betegeknek meg az öregeknek is, hát azok meg nem hagyták magukat. Úgy-hogy azon a nyáron nemigen akadt se tűz, se halott. Legalábbis én nem emlékszek. Azon a nyáron vették fel Falvia kisasszonyt meg engem, kicsi, szégyenlős parasztlányt.

Kirepedezett kezemet a kötényem alá rejtettem, no meg erősen pironkodtam is. Emlékszik még, Ruk úr? Falvia kisasszony meg olyan szépen ki volt szagosítva! Olyan gyönyörűen meg volt fésülve! A ruhája is úgy volt szabva, hogy csak úgy feszült azon a rendkívüli szép... csöcsein. De még a szeme is finoman kihúzva ceruzával!

No, most elképzeld, hogyan éreztem én magamat egy ilyen-forma teremtés mellett! Maga pedig megcsippentette a képemet, és azt mondta: „A törőrongy, az mindenütt rongy — sajnos, ez az emberekre is vonatkozik —, a söprű pedig söprű — eltekintve attól, hogy a mi szakmánkban meg is szokták lovagolni —, a vödör pedig vödör, maga meg, Janjácska, aligha tudhatná elfeledni a munkáját, és, persze, nem is veszítheti el. Csupán elmélyítheti. Itt, az épületben, lakást is fog kapni. Lakásom nekem mint igazgatónak

sincs. Szoba-konyhás lakásról van szó. Esténként meg a második karzat bejáratánál fog állni.” Vajon megragadt-e a fejemben a többi dolgom is? Úgy hiszem, hogy igen. Helyükre vezetni az urakat és a hölgyeket. Árulni a színlapot. Permettel szórni be a levegőt. Figyelmeztetni a hangoskodókat. Kivezetni a hölgyeket, akik rosszul lesznek. „Méltóságteljesen eltűrni a diákok és a katonák csipkedéseit. Szívélyes hangon figyelmeztetni a magukról megfeledkezett szerelmespárokat... Hogy eközben élvezhetném-e az előadásokat? Talán sikerül majd, Ruk úr. Talán...”

Közben Falvia kisasszony fel-alá sétál meg nyújtózkodik, akár a macska, nagy füstöket ereget, és látni rajta, hogy unja, már ezt a mesét.

Idegen nyelven karatyol valamit, hogy br-bla-vu-zsu-pri... bla-bla..., de még csak tudni sem kell ezen a nyelven ahhoz, hogy megértsem, fölösleges vagyok, és máris idegesítem... És hogy hajtsón ki engemet az irodából. Hányszor szólt így a darabban a szobalányához, mert ezt játszotta, én meg néztem és hallottam, úgyhogy megértem én. És el tudom én majd látni a munkámat a második karzaton? „Maga, Janja? — mondta. — Maga? Akár fél kézzel is. Fél kézzel...”

Így: hopp-hopp-hopp-hopp-hopp. Úgy ugrabugrált ott akkor, Ruk úr, akár egy kisleányka. Hát ezt sosem felejttem el. Ez jutott eszembe akkor is, a halála előtt, amikor ott feküdt. A kézelői kike-ményítve, de mozdulatlanok. Már csak a szemei beszéltek: Leg-alább ha belecsíphetnék a képedbe. De ebből már nem lett semmi sem, Ruk úr.

Aztán, hogy maga meghalt, én az erkélyre kerültem, felváltottam a betegeskedő Trumbina menyecskét, tíz évvel később meg Os Évát a földszinten. Ő nyugdíjba ment. Mások a dicsőséget hajhászták, én meg jobb helyre kerültem, több fizetéssel.

Én azért rendben tartom a maga fényképét, Ruk úr, bár ez többé nem az én dolgom. Ezt most már egy fiatalabb női személy végzi, de az rá se hederít, nincs olyasmire gondja, hogy a legyek ne mász-szák össze a maga arcát...

Meg az ifjabbik Ruk képét is leporolom meg lemosom időről időre, tudja már, az elvtársét. Maga Úr volt ebben a bolondokházában, ő meg elvtárs. Igazgató elvtárs. A maga testvére meg, a köz-épső Ruk, mert így hívták, odamaradt a lágerban. Negyvenket-tőben. Hallott róla? Honnan is hallhatott volna... Maga még a háború előtt... Nohát, beszélék itt összevissza... De Falvia kis-

asszonyoknak én lettem az istene, a megmentője. Nélkülem lépni sem tudott. Az ujját sem tudta mozdítani. No meg ha véletlenül megkérdeztem tőle, hogy emlékszik-e, kisasszony, az első találkozásunkra Ruk úrnál, ilyesmit mondott, hogy br-bla-zsu-vu-pri-bla-bla-bla, s ezzel mindig is fogta a számat.

*

„Aznap bizonyára szeles idő volt, Janja — mentetegetőzött —, és már megbizonyosodhattál erről, hogy milyen idegállapotban vagyok olyankor, vagy mégsem? Ez különben is apróság, te bolond. Végére nem az első benyomásokra alapozzuk az életünket. Különben is rengeteget változtál, helyes irányba. Biztosabban tudod magad kifejezeni. Izlésesen öltözködsz. Érdekfeszítő lettél, az én második, egyetlen Janjácskám.”

No, és ha azt mondta, hogy én az ő második, egyetlen Janjácskája vagyok, tudtam mi következik. Valami ellenszolgáltatás. Csak milyen? És hogyan?

„Ezzel a cédulával elszaladsz Federiko úrhoz. Az igaz, hogy késő van, de mi ez neked. Tudod, hogy hol lakik. Két rövidet kell csöngetni. El kell túrnöd a dorgálásait. Lehet, hogy szidni is fog. De ügyet se vess az ő hetvenkedéseire. Ő egy totális színész. Nemcsak a színpadon, hanem az életben is. Lehet, hogy nagyon mérges lesz. Talán pisztollyal vagy karddal a kezében nyit ajtót. Ne ijedj meg tőle. Új szerepet készít. És csak ha pisztoly vagy kard van a kezében, akkor érzi magát elemében. Hősszerelmezt és katonát alakít. Megérted? És át fogod neki adni ezt a cédulát? Te akár meg is halnál érterem, Janja, ugye? Vagy nem?” E szenvedélyes szavak ismét megéledtek bennem, Falvia kisasszony, amikor valamelyik nap láttam, hogy a kiskutyáját, a Dzszeszit sétáltatja. Lassú mozdulatokkal verte a mancsait a pálcával, hogy mégsem kellene neki mindegyik fát meglocsolnia a zöldkertben. Nem mondhatnám, hogy rosszul néz ki, Falvia kisasszony. Csak a pápaszem ront valamennyit az arcán. Talán miatta nem látott meg engemet sem. Pedig egyszer csakugyan nagyon jól odamondta a pápaszemes sügónak: Van szita a szemed előtt? Most magának is van.

No meg az a Federiko is... Ostoba hősszerelmes, és még butább harcos. Jól kimutatta a végén a foga fehérjét! Későn jött meg magának az esze. Még csak vigasztalni sem hagyta magát. Úgy beszélt, mint egy háborodott...

„Úgy érzem, hogy a szívem meg a lelkem helyén gomba nő. Közönséges, sötét színű gomba, amely szétmállik bennem, mérgezőve véretem és idegeimet.”

Többé nem kellett hordanom a buta céduláit.

Talán élete legnehezebb szerepét játszotta el.

Ám végül mégis a kezembe nyomott egy cédulát, és így szólt: „Oktavian elutasít magától. Janja!” Melyik Oktavian, az isten áldja meg? Melyik szerepből való? „Nem érdekel többé Federiko. Sem Miroslav. Egyáltalán senki sem. Öregedni kezdtem. Minden semmi lesz. Füst és hamu.”

Ruk úr, én nem leszek alkalmas — ahogyan maga mondja — a legmellékesebb szerep eljátszására sem. Én félek a széksoroktól.

Persze, persze, most nem félek, mert nem ül bennük senki sem. De amikor szemek száza hunyorog felém, akkor összezavarodok.

Még azt is elfelejtem, hogy hívnak. Meg az emlékezőtehetségem sem valami erős. Mintha visszájára fordult volna: csak azt jegyzem meg, amit az életben nem is kellene. Igazán sajnálom, hogy nem segíthetek magának. „Ürnőm, érkeznek a vendégei. Uram, kivastaltam ingeit, nadrágját és... alsónadrágjait.”

Nem, nem, ezt sem fogom soha elfelejteni. De azokról a gatyákról restellenék szólni annyi ember előtt. Hogy engem ragadjon magával a játék? Emeljen a nézőtér fölé? Megrészegítsen?

Nem vagyok éppen galamb, hogy így kormányozzam magamat. De azt sem értem, mások miként csinálják. Tudom, tisztában vagyok vele, hogy apró szerepekkel kell kezdeni. Ahogy maga mondja. De ez alatt a néhány év alatt azt is észrevehettem, hogy általában kis szerepekkel is végzik.

Falvia kisasszony? Meg Federikó úr? Igen, igen, nagyon kedvesek a számomra. Mindketten nagy színészek. De hogy vonzódom hozzájuk, ez még nem jelenti azt, hogy magam is tudnék játszani. Ők elvégezhetnék az én dolgomat, de én soha az övékét. Nem, azt soha!

Hogy számtalan darabot és előadást láttam? Ez igaz, Ruk úr. A saját fülemmel hallottam, hogyan mondják ki a legválogatottabb szavakat a világon... olyan szép ez, mint amikor a pap prédikál gyönyörű dolgokat a szószékről... Vagy nem? No igen. Ez itt van, nálunk. Avatatlan személy vagyok, maga ezt jobban tudja nálam. Hogy az orromat eldugította a smink, akár a tömjénfüst? Meglehet. De ha az igazat akarja hallani, megmondhatom, hogy üres széksorok előtt azért tudnék játszani én is. Ha senki sincs a

teremben. Akkor nem restellném el magam, meg össze se zavarodnék. A teátrum a népért van, mondja. Jól van, akkor én csupán leporolhatom benne azt, amit beporolnak meg besároznak, azután vezetgethetem a népet a helyére. Én tudom a magamét, meg maga is a magáét.

*

Janja, Janja. Jól mondta neked annak idején édesanyád. Szedd össze azt a kevés eszedet, és aztán tanulj! Ne csak ücsörögj meg ábrándozz naphosszat. Mert, ugye, csak a gazdagok, no, meg az iskolázott emberek engedhetik meg ezt maguknak. A többieknek pedig vagy tanulni kell, vagy dolgozni. Bizony, okos asszony volt a megboldogult mama.

Milyen sokunkat a világra hozott, s aztán ha összeterelt bennünket az asztal köré, hogy együnk, vagy hogy meséljen nekünk, valamennyiünket el tudott érni a kezével. Akár a kotlóstyúk. Hát a megboldogult apánk? Parasztember volt. Kis darabka földdel vergődött a vasút mellett. Ebbe meg sehogyan sem tudott beletörődni. Dolgozni naphosszat, haszon meg szinte semmi. Mindig mutogatta nekünk a vasutat, a vonatszerelvényeket... ahogy tovasuhannak, akár a varjak... majd eltűnnek a messzeségben... ő pedig állát a kapu nyelére támasztotta, és... ábrándozni kezdett. A mama emiatt sokat szidta, és mondta is neki: „Talán nem akartál most is felülni a vasútra, hogy elutazz — de hova az apádéra?” Nem tudta őt megérteni, de a tata sem a mamát. És egy szép napon, éppen esett az eső, apánk letette a kapát, és egy csákánnyal állított haza. Pályamunkásnak állt, azt mondta. Elege van most már a parasztkodásból. A mama kiabálni kezdett, hogy ki fog akkor dolgozni a földön? Erre azt mondta, a fenébe a földdel, ő vinni akarja valamire az életben. És vitte is. Előbb pályamunkás volt. Azután a mozdonyfűtő segédje, majd maga is fűtő lett. Végül kalauz. És akkor nemsokára el is felejtettük. Csak ritkán jött haza, és megállás nélkül aludt. Meg horkolt. Mintha gyalogszerrel járta volna a világot, nem a vasúttal. A mamának azt is mesélte Jula, a szomszédasszonyunk, hogy nem fűt ő szakadatlanul, meg nem a jegyeket lyuggatja megállás nélkül, hanem eleget járhat a kurvák után is. A mama ezt nem vette komolyan.

De nem is utazgathatott vele mindenhová. Mi ekkorra már felcseperedtünk, ő meg belenyugodott, hogy többé nem fiatal, és hogy

az ura más fehércselédre is szemet vethet. Fiatalabbra, mondjuk. És így esett, hogy a tata egyszerre nem is mutatkozott többé otthon. Megírta, hogy bennünket, gyerekeket tisztességgel fölnevelt, mindegyiknek kenyér van a kezében, és ezentúl ne is keressük. Nem is kerestük. A mama jó ideig sírdogált még, de az esküvői képüket nem engedte levenni a falról. A bátyánk ugyan szét akarta verni, meg a tatát is meg akarta keresni, hogy jól eltángálja. De a mama ezt sem engedte neki. Csak utóbb hallottuk, hogy mire jutott és hogy végezte. Valami asszony kiforgatta a pénzből, meg az erejét is elvette. A saját költségünkön temettük el. Nyugodjék békében.

*

Engedje meg, hogy elmondjam. Én... Nem, én voltam a karzaton. Miért nem a kedvencét szidja? Az Os Évát. Mert ő volt tegnap esete a karzaton. Én nem tudom, hová tehetta a szemét, de az ő részlegén két fotelt kiégettek. Én figyelmeztettem, hogy részeket ne engedjen be. Olyan égethette ki a fotelokat is. Mert volt ott egy olyan részeg is, akinek sejtelme sem volt, hová került. A karzatról láttam, hogy a korláton keresztül majdnem a lenti népek közé esett. Meg sok minden mást is csinálhatott volna azonkívül, hogy kiégette a fotelokat. Hát persze... Szeretnék most itt maradni, hogy halljam, hogyan fogja Os Évát helybenhagyni... Így nem lehet beszélni ennek a háznak egy olyan régi hivatalnokával, mint én vagyok. Választékosabb kifejezéseket kell itt használni. Így mondta a maga megboldogult édesapja. Ugyanez mellett az asztal mellett, ahol most maga ül, és ordítzik rám. Nekem is van büszkeségem. Meg öregebb is vagyok magánál. Azonkívül nő vagyok. Akár az a finom Os Éva. Hogy miért hasonlítom az édesapjához? Azért, mert — már megbocsásson — néha úgy tűnik, hogy nem valami sokat tanult tőle. Nagyon jól tudom én azt, hogy maga engem most kihajíthat az utcára, amiért mindezt megmondtam... De hát a nyelvemre került... Nem sírok én, dehogy...

Hogy miért hasonlítom én magát mindig össze az édesapjával? Hát kivel hasonlítsam össze, ha nem vele? Nem kérek, köszönöm szépen...

Egy kortyot sem tudnák lenyelni. Ki volna képes egy csöppet is lenyelni ilyen patália után. No, de csak egy pohárkával. Egészségére!

Hogy haragszom-e még mindig? Nem haragszom...

Csak maga nehogy haragudjon. Látom, hogy még haragszik. Lehet, hogy most úgy érzi, nem haragszik, de ha kiteszem innen a lábam, megint haragszik majd. Ilyesmit gondol:

„Mit össze nem hordott itt nekem ez a Janja, a falusi libája!” Tudom én nagyon jól, hogy amilyen az adjon isten, olyan lesz a fogadj isten is.

*

„Apa éppen ma egy éve halt meg, május 5-én, a te neved napján, Irina. Akkor nagyon hideg volt, és esett a hó. Én azt hittem, hogy nem élem túl, és te ájultan feküdtél itten, mint egy halott. Azóta azonban elmúlt egy esztendő, és most már könnyű szívvel gondolunk rá, neked már fehér ruhád van, az arcod sugárzik. Akkor is éppen így ütött az óra. Emlékszem, mikor apát kivitték, szólt a katonazene, és a temetőben sortűzet adtak. Tábornok volt, dandárparancsnok, de azért kevesen voltak ott. Talán mert esett az eső. Erősen esett meg havazott.

Ma meleg van, távo az ablak, de a nyírfák még nem rügyeznek. Apa megkapta a dandárját, és elhagyta velünk együtt Moszkvát, tizenegy évvel ezelőtt, de azért határozottan emlékszem, május elsején, ilyen idő tájt, Moszkvában már minden virágzik, meleg van, verőfényben úszik az egész város. Tizenegy év múlt el, de mindenre pontosan emlékszem, mintha Moszkvát csak tegnap hagytuk volna el. Istenem! Ma reggel felébredtem, megpillantottam ezt a sok fényt, a tavaszt, és olyan boldog lett a szívem, és úgy vont vissza, szülővárosom felé. Ne füttyülj, Mása. Hogy tehetsz ilyen?

Ha isten is úgy akarja, majd elrendeződik minden. Micsoda gyönyörű idő. Én nem tudom, miért ragyog annyi fény a szívemben. Ma reggel eszembe jutott, hogy a nevem napja van, és egyszerre megörültem, és gyermekkoromra gondoltam, amikor még élt a mama. Jaj, micsoda csodálatos gondolataim támadtak, csodálatos gondolataim!

Mikor ma felébredtem, felkeltem és megmosakodtam, egyszerre úgy tetszett, minden olyan világos ezen a világon, és tudom, hogyan kell élni.” (Kosztolányi Dezső fordítása)

Kedves és egyetlen Violetám. (Milyen szép nevet adtam a lányomnak. A Stipic lánynak. Morgolódt is a megboldogult uram meg az egész rokonság.) Előbb válaszolok a leveledre, aztán majd

jön a többi. És nehogy elfelejtsd. Apád halála után csak mi ketten maradtunk itt, árván. Ezt nem azért mondom, hogy zsémbes itt neked, hanem ne felejtsd el, mi volt.

Mert azért mégsem volt könnyű. De talán nehezebb lett volna apával, aki mindent elivott. Csakhogy ez nem tartozik ide. Úgy is halt meg, ahogy élt. Részegen. Az örök világosság fényeskedjék neki. Nekünk, kettőnknek, szembe kell néznünk az étellel. Hogy a pénz, írod, a pénz. Mind elküldtem, amennyi csak volt. Csak vigyázz magadra. Őrizkedj a megfázástól. A forgalomtól. És a viláért se menj férjhez, amíg nem végeztél az egyetemen. Megértetted? De hát van neked annyi eszed, szépségem. És azt is szereted, hogy épp színésznek adtalak... És csak csodálkoztál, amikor rájöttél, hogy több szerepet tudok fejből, mint te, ugye?

Talán igaza is volt Ruk úrnak, amikor arra akart rávenni, hogy a színészetnek szenteljek mindent, az apró szerepeknek, mert ki tudná, mire vihettem volna... De én mégsem sajnálom, mert bár néhány szerepet jobban el tudnék játszani, mint azok, akiket dicsérgetnek az újságokban, a közönség meg kitapsolja őket. Mert az sem rossz, amikor Olga és Irina szerepét előadom... Csakhogy nekem nincsen közönségem... Csak üres széksoroknak játszom...

Mit is próbáltam eljátszani azon a boldogtalan reggelen? Jaj Istenem, mit is. Na, most már tudom. A HÜTLEN ASSZONYT.

Hát az, hogy mennyire tetszett nekem...

*

„Szultána, egyedül. Gondolkozik és beszél magában. Két hete, hogy ide hoztak ebbe a házba, és úgy érzem, hogy a lélek tizen-négyszer fordult meg bennem, annyira marnak mindannyian. Fel-falnak. Ha egy pillanatnyi megállásom van, már magam is eszem önmagamat. Mintha nem úrinő, hanem a város legutolsója lennék, úgy hallgatnak rám. Bármit is szóljak, minden ellenükre van; bármit teszek, az csak rossz lehet. Am hadd legyen, mert mindent vagy a magam elképzelése szerint viszek véghez, vagy belehalok az egészbe. Persida, te! — Magamra hagytott, hogy ezen is csak egyem magam... Persida!”

*

Ó, nem, nem a Szultánát játszottam, hanem Júlia kisasszonyt Strindbergtől. Igen, igen, nagyon jól emlékszek már. Valami tak-

nyos alak rendezte, de nagyon nagyra volt magával. Ruk elvtárs meg is mondta neki: „Ide figyeljen, maga, kis vitéz, nem ártana, ha egy kis szerénységet tanulna. Még Janja Stipićben is több színházi szellem van, mint magában. Nyugodtan szögre akaszthatja a diplomáját, ha fogalma sincs a színházról...”

Igen, igen, a Júlia kisasszonyból mondtam fel egy darabot. Amikor Jean, a szolga magára hagyja, ő meg, mint úrihölgy, hagyja magát becsapni, megengedi, hogy a becsületébe tiporjanak, meg még az apja pénzét is elveszi. És mi mást tehetne, mint hogy végezzen magával... Amire az a betyár Jean is szeretné rávenni.

„Engem is öljön meg! Öljön meg! A keze sem reszket, úgy mérszárol le egy ártatlan állatot! Ó, hogy gyűlölöm, hogy utálok magát! Most már vér van közöttünk! Legyen átkozott az óra, amikor megláttam magát. Legyen átkozott az óra, amikor megfogantam anyám méhében! Azt hiszi, hogy látni se bírom a vért? Azt hiszi, olyan gyenge vagyok? Ó, bárcsak a te véredet látnám, a te agyvelődöt a húsvágó tőkén! Bárcsak látnám ahogy egész fajtád vértengerben úszik, mint ez... Inni tudnék a koponyádból, mellkasodban vennék lábfürdőt, és kisütve megenném a szívedet!... Azt, hiszed, gyenge vagyok? Azt hiszed, szeretlek; hogy méhem megkívánta magodat; azt hiszed, szívem alatt akarom hordozni a fajzatodat, és táplálni a véremmel? Azt hiszed, hogy megszüülöm a gyermekedet, és viselem a nevedet! Hé, hogy is hívnak? Soha nem hallottam a vezetéknevedet... gondolom, talán nincs is. Né tán házmesterné asszonyosság legyek? Madám Ganéjdomb? Te kutya, az én nyakörvemet hordod, te lakáj, az én címeremet viseled a gombjaidon! Osztozzam a szakácsnémmal, versengjek a cselédemmel! Ó, ó, ó!... Azt hiszed, gyáva vagyok, és el akarok menekülni! Nem, most aztán igazán maradok... törjön csak ki a vihar. Apám hazajön... a sifonér feltörve... a pénze eltűnt. Meghúzza a csengőt — ezt a csengőt: két csengetés szól az inasnak — hívhatja a rendőrbiztost... és én mindent kitalálok! Mindent! Ó, de jó lesz mindennek véget vetni... csak már vége legyen! Aztán megüti a guta és meghal! Így aztán mindannyian befejeztük... és béke lesz... csend!... örök nyugalom!... És akkor a kriptán megfordítják a címert... kihalt a grófi nemzetség... a szolgálaj meg tovább szaporodik a lelenházban... meghúzza magát a csatornában, és börtönben végzi!” (Fordította Lontay László)

Igen, ezt játszottam azon a boldogtalan reggelen. Az én megboldogult uram meg, szokása szerint részegen, elaludt valahol az üres

széksorok között, és mindent szóról szóra hallott. S ahelyett, hogy rendes lett volna vagy csendben maradna, elkezdett nevetni rajtam. Nohát, még hogy hogy nevetett! Ho-ho-ho, he-ha-ha-ha, kha-ha-ha, kha-ha-ha, kho-ho-ho-ho, kho-ho-ho, bravó, kiáltozta, meg köhécselt, hogy volt!, bravó, te téhén, te falusi liba, te ostoba birka, csak ha tudnám, hogy mióta illegeted itt magad, hogy megjátszd a nagy színésznőt!? Ha-ha-ha, ho-ho-ho! Hogy mennyire megsértett akkor! Bevallom, hogy szégyelltem magam, de mennyire meg is haragudtam rá! Épp kést tartottam a kezemben, Júlia kisasszony, de ahogy leugrottam a színpadról, ő már szaladt is, négykézláb.

Alig tudtam megtalálni a székek közt, no de amikor elkaptam és grabancon ragadtam, és a kés élet a nyakára tettem! Reszketett meg majdnem elsírta magát, aztán meg jajgatni kezdett. „Ne tedd ezt velem, Janja, bögte, ne tedd, Janjácska, amit itt láttam, még álmomban sem fogom felemlégetni, nem is locsogok róla többé. Csak az életemet hagyd meg. Ha szavamat szegem, abban a pillanatban szúrdj le. De ezt sem kell megtenned. Inkább fölakasztom magamat.”

Hogy egy ilyen féreg, egy ilyen kulisszatologató, aki csupán a deszkákon tud kopácsolni, te, hogy te ne vess ki engem?

Látod te ezt a kést, mondtam ott, látom, látom, sopánkodta, meg be is tojt. Nohát látod, ez nem Júlia kisasszony kése, hanem Janjáé, aki a véredre szomjazik, és ha valamit kiugatsz ebből, amit láttál, darabokra váglak. Megértetted?

Hát ami azt illeti, soha senkinek nem szólt egy szót sem arról, amit látott. De nem is ólálkodott utánam. Hogy miért mentem férjhez hozzá a jó dolgomtól? Nem tudom. Miért megy férjhez annyi asszony olyasvalakihez, akihez köze sincs? Talán azért, mert ritkán akadnak az igazira. Meg aztán az igazit sem lehet egy életen át szeretni, ezt már a régi öregek is tudták. Jóban lehetnek, de az már nem szerelem.

Úgy is halt meg az én megboldogult uram, ahogy élt. Egy télen, jól beszíva, átnyalábolt egy faoszlopot, amely olyan kőutánzat volt, és ott megfagyott. Ez egy ötfelvonásos tragédiából való oszlop volt, Ruk igazgató pedig ilyesvalamit mondott:

„Istenem, a teátrumban az asztalosok is antik hősként halnak meg. Már ide jutottunk.”

A megboldogult uramra csak a lányunk, Violetta emlékeztet. A legszebb és a legtehetségesebb a második évfolyamon az akadémián,

a színművészeti szakon. Ő az életem, a szerelmem. Görcsös titkom, amelyről talán soha senki sem fog semmit megtudni. Még akkor sem, ha átadom magam a rivalda mögötti sötétségnek, a végtelen és végleges sötétnek...

*

Hogy az özvegyekre hányan fenik a fogukat, a magam bőrén tapasztaltam.

Jöttek engem vigasztalni minden irányból. Mind azt mondták, mennyire átérzik az én nagy bánatomat, én meg, az igazat megvallva, nemigen bánkódtam. Mindannyian az arcomat simogatták, meg olyasmiket mondtak, mennyit szenvedtem, amott meg a lábam közé nyúláltak. Jaj, az uram halálát követő hónapokban lefekhettem volna a fél színházzal. A fél várossal. Ráadásképpen. De én kitartottam a magamé mellett. Beképzelt nőszemély, ilyesmiket beszéltek. Azt nem tudták, hogy egyszer oda akartam adni magamat. Egy fiatal, új tűzoltónak, aki azokra a napokra emlékeztetett, amikor én is ide jöttem, ebbe a bolondokházába. Ha a közelembre jött, elpirult, valamit makogott, mintha hivatalból tenné, s aztán a keze-lába megbénult, no meg a nyelve is, és mozdulni sem tudott... Megsimogattam, beleültem egy fotelba, vizet hoztam neki, de ekkor is olyan volt, mint a szélütött. Nézett csak rám, hunyorgott. Olyan volt, akár a halott. Hagytam, hadd éljen. Ha megöleltem volna, talán a lélek is elszállt volna belőle. Isten ments! Elég volt nekem egyet is eltemetnem.

*

Violetta szépen nő, én pedig megkomolyodtam. Beválasztanak az igazgatási szervekbe, hogy valamennyi struktúra képviselve legyen. Így mondják. Rendben van. De én nem az elődök nyomdokaiban járok. Ha felállok, és szólok valamit, úgy néznek rám, mintha sohasem láttak volna. A költségekről? Én a költségvetésről? Elmondom a magam véleményét. Hát a munkátlanságot vegyük csak. Meg a tékozlásról is volna mondanivalóm. A párttitkár már kacsingat rám, de, majd hagyom magam. A műsortervezetről? Hát nem jó, a fele földszint meg erkély üres, szóról szóra azt mondom.

Ruk elvtárs felkelt és kiment. Később hallom, hogy elment meginni valami töménytet. Az értekezlet után megnéztem, hogyan orrol-

nak. A párttitkár reszket, akár a levél a viharban, de ordít is ám. „Tudomásod van arról, hogy az értekezleten — üvölti — megjelent egy elvtárs a pártbizottságból meg egy az érdekközösségből is, te meg csak így . . . Mindent sötéten látsz. Te, defetista!” Istenem, suhan át rajtam, ez talán nem ugyanazt jelenti, mint a fasiszta? „És különben meg miért nem hozakodtál elő ezzel valamelyik korábbi értekezleten — kiabál rám a párttitkár —, s akkor majd megvitattuk volna? Meg ezután az a kis könyöradomány is, amit kapunk, az ördögé lesz, ha egymást marjuk. Erre te persze nem is gondoltál!”

Nem én, beismerem nyíltan. Bánom is már, meg azt is mondom, hogy vigyázni fogok a számra, hogy mit ugatok idegenek előtt.

De azt is megmondom, hogy szóljanak, ha máskor vendégeik akadnak.

Azután csakugyan látom, hogyha fölemelem a kezemet, hogy én is mondjak valamit, néhányuknak mindig megremeg az álla. No, én akkor mindannyiukat dicsérgetem, meg szépen bánok velük. Olvadoznak csak. Azzal vádolnak, hogy nem vagyok elég erélyes, de a lelkük, az ujjong. „Dolgozónknak, Janja Stipićnek — mondják —, aki munkáját beépítette az új színház alapjaiba, joga van megmondania, hogy mit gondol minderről.” Én ugyan ezt gondolom, de amazt mondom, és mindenki meg van elégedve.

Néha aztán megzavarodok, és azt mondom, amit csakugyan gondolok.

Nahát, akkor nagy csönd lesz. Én meg felszólalok megint, és szépen visszaszívom az egészszet. Olyasmit mondok, hogy nem jól fejeztem ki magamat. Vagy ők nem jól értették. Látom én már, hogyan csinálják a többiek, nohát én is azt teszem. Azért félnék tőlem, mert tudják, mekkora szám van. De aztán rendes is tudok lenni, ha mások is azok hozzám. Amikor lejárt a megbízatásom, egyesek fellélegeztek, én pedig megszerelmesedtem. No, nem épp így. Először csakugyan beteg lettem, de gyógyítkoztam, aztán meg megszerelmesedtem.

*

Hogy előbb a betegségről szóljak. Valami iszonyatos nátha volt az. A karzaton szedtem föl. Attól a valakitől, aki egész előadás alatt krahácsolt. Én figyelmeztettem, fölébe hajoltam, ő meg a nyakamra hozta a betegségét.

Tőlem Violetta is megkapta. Feküdtünk ott ketten, clanyátlanodva, néztem a kis szemét meg a varkocsait, de nincs, aki segítene.

Elárvultunk, inagunknak kell magunkról gondoskodni. Fűzöm én a teákat, borogatom magunkat, de egyre rosszabb lesz. A szomszédot meg alig tudtam rávenni, hogy hívassa ki a mentőorvost. Olyan fura pók az a szomszéd. Elmegy ő nagyfüttyre, mire beállít egy vízvezeték-szerelő. Azt mondja, hogy a szomszéd küldte. Az igaz, hogy kételkedett a szomszéd mondókájában, de hát mégis eljött. Láta, hogy vagyunk, hát rögtön hívta az orvost. Na, egy életre teleszívtuk magunkat orvossággal, antibiotikumokkal meg vitaminokkal. Hát, elég volt! Nemcsak hogy szegény az ember, hanem még beteg is legyen!

Nohát, ahogy felépültem, még úgy sápadtan, elkapott az a kerekedő seggű angyal. A nyila épp a szívemet járta át. Majd hogy meg nem örültem. Hüppolitosz. Éppen akkor került ki az akadémiáról, hát színésznek is jó volt, és igazából tudott játszani. Hüppolitoszt a darabban. Aztán meg mint férfi. Szép volt. Meg viccelődni is tudott. Tulajdonképpen ő váltotta fel Federikót. Az egész Phaedrát fejből megtanultam. Falvia kisasszony játszott. Már nyugdíj előtt. Gyűlöltem is érte. Branimir — mert így hívták a mi Hüppolitoszunkat, megcsipdeste Violetta ábrázatát, meghúzgálta a copfjait, én pedig meghívtam szilvalekváros palacsintára. A szünetben.

Lakásunk a színház udvarának végében van. Még lekvárnyom is maradt a képén. Falvia kisasszony, a mi Phaedránk, szerencsére nem jól látott, mert biztosan kinevette volna...

*„Túlsokat hallottál már, kegyetlen
Ahhoz, hogy tévedést színlelve, elmeheß.
Ismerd hát meg Phaeárárt s egész félelmetes.
Izzását. Szeretek. S ha azt mondom, szeretlek,
Ne hidd, hogy önmagam hiszem tán büntetlennek,
S az örült vágynak, mely majd eszemet veszti,
Mérgét a gyávaság váltotta volna ki.
Ó, én sorsüldözött, kin égi bosszú tombol,
Nem gyűlölpsz úgy, ahogy én borzadok magamtól.*

„Bravó, Janja, jelentette ki Branimir, és elnyelt egy egész palacsintát. Maga jobban meg tudja jegyezni a szöveget Falviánál. A

súgónak kevesebb gondja lenne magával. De, ne haragudjon, a palacsintái valahogy szubtilisabbak az interpretációjánál...”

Nem baj, mondom. Ennyi is jólesett, amennyit mondtál.

*Tanúm reá az ég, tanúm az istenek,
Ők oltották belém e végzetes tüzet,
Az istenek, kiket vonz a gonosz dicsőség,
A balandók szívéen, hogy a bosszújuk kitöltsék...
Hidd meg, e szörny sosem fut el bosszúd előtt.
Itt a szívem. Ide sújtson le hát a tör.”*
(Somlyó György fordítása)

*

Szegény Phaedra, bolondul megszerelmesedett, s ezért úgy kellett végeznie, mint Júlia kisasszonynak... Branimir, az a szép gyerek is szomorú sorsra jutott. A városon kívül, a klinikán elbánt vele a hektika. Olyan kórság, amiből már alig van. Én voltam neki az első. Aztán sorra jöttek mások is a színházból, majd meg senki. Csak én. Azt mondta, hogy felhagy a színészkedéssel. Valamini más-hoz kezd. Akármi is legyen, csak ne a színészet. Pederasztáknak való szakma, így mondta. Visszamegy a faluba a családjához, nem bírja ezt a mocskos levegőt. Meg így tovább. Én azért bátorítottam. Tetszett nekem, de talán még jobban sajnáltam. No, de amikor kicsikét összeszedte magát meg színt is kapott, kezembe nyomott valami cédulát, hogy vigyem el a klinika második részlegére, valami nőcskének... Hát ekkor nagyon megharagudtam. Nézze meg az ember a falusi kurvapeccérjét! Alighogy lábraáll, már mások után forog. Hát én mi vagyok? Meg se lát. Vöröskereszt, tisztelnővér vagy mi?

Ezután én is elkerültem őt. Utóbb hallottam, mégsem ment vissza a fabula, hanem valami kisvárosi színházban vállalt állást. Ezzel be is vásárolt magának. Mindenki maga szabja meg a sorsát, aztán meg még panaszkodik is.

Még mi az apja micsodája kéne, ahogy a franciák mondják.

A mi színházunk meg egyre csak terebélyesedik. A Rukék kezdetűl fogva — az urak is, meg az elvtársak is — ügyeltek arra, hogy jó, modern darabokat adjunk. Mindig modern darabokat adunk, és egy egész csomó díjat nyertünk. Az alakításokért, a rendezésért, a drámai szövegért, még talán a gépírást is... no, most

csak tréfálkoztam... azután a színpadi beállításért, a kosztümökért, a zenekíséretért. Csak úgy özönlik a sok díj, mindegyik oklevelet be is kereteztetjük, kiakasztjuk a falra, aztán már csak a legyek vannak hátra... Meg a kritikusok. Hogy meg tud némelyikük mérgecsinálni! Az előadás jó. A közönség is szereti. Főleg egy van, aki nagyon undok. Mindig késve érkezik. És épp az erkélyre ül, az első sorba. Egyszer is, szokása szerint, késve érkezett, de megbotlott a sötétben, úgy kellett elkapnom, hogy keresztül ne zuhanjon az erkély korlátján. Ezt utána nagyon bántam. Ha hagyom, hogy kiessen, nem mocskolódtott volna másnap... Amikor Ruk igazgató elvtársnak megmondtam, hogy legközelebb én magam fogom keresztüllokní a korláton, annyira megijedt, hogy áthelyezett a földszintre.

„Mi nem lehetünk ilyenek, kiabált Ruk elvtárs, az ilyen firkász bűnözőkkel szemben is ki kell mutatnunk fölényünket. Érted, Janja?”

Semmit sem értettem, mert ezt biztosan nem az én eszemhez szabták. És hogy megvalljam az igazat — ezt többször elmondtam már Violetának is —, nagyon szeretem ezeket az újabb darabokat... Kicsit nehéz fejbe tartani őket, de nagyon jól el lehet mindent játszani...

*

„Nocsak, kilenc óra. Megettük a levest, a halat, a szalonnás krumplit meg az angol salátát. A gyerekek angol vizet ittak. Ma jól vacsoráztunk. De csak azért, mert London környékén lakunk, és a nevünk: Smith. A krumpli nagyon jó szalonnával, és a salátaolaj sem volt olyan avas. A sarki fűszeres olaja jobb, mint a szemközti fűszeresé, sőt még az utca végén levő fűszeres olajánál is jobb. Persze, ez nem jelenti azt, hogy az ő olaja rossz... Mary ezúttal jól kisütötte a krumplit. Legutóbb nem jól sütötte ki. Csakis a ropogósra sült krumplit szeretem. A hal friss volt. A számat is megnyaltam utána. Kétszer vettem belőle. Nem, háromszor. Serkenti a bélműködést. Te is háromszor vettél. De te kevesebbet vettél harmadszor, mint először meg másodszor, én viszont többet. Ma este többet ettem, mint te...”

(Gera György fordítása)

*

Én ezt mind temiattad mondtam el, Violetta Stipić. Bele is írtam egy irkába, majd ha meghalok, megtalálhatod a sifonér aljában. Hogy lásd, miért húzott a szíved a színpad felé, milyen ember volt az apád, és miért játszottam én reggelenként az üres nézőtér előtt. Akkor majd rá fogsz jönni. Meg görcsös titkomra is, ha átadtam magam a sorompó sötétje mögötti sötétségnek, a végtelen és végleges sötétnek ...

BRASNYÓ István fordítása